

סקירת ספר : מגה-אזור כיחידה תכנונית

John Harrison and Michael Hoyler, (eds.), 2015. Megaregions: Globalization's New Urban Form? Edward Elgar: Cheltenham, UK. 270 pages.

נהירת אוכלוסין אל הערים הגדולות ולשוליהן תרמה לשינוי בלתי פוסק בהשתרעות המרחבית של יחידת התכנון האורבנית. היחידה העירונית בתוך גבולות הקו הכחול עדיין משמשת כיחידה סטטוטורית להכנת תכניות אורבניות מחייבות. עם זאת, התפשטות הערים והתחברות שטחי הבינוי שלהן מחייבות היערכות תכנונית ברמות שמעבר לתחומי הקו הכחול. במהלך המאה העשרים, הגדרות אורבניות חדשות רדפו אלה את אלה על מנת להכיל את התפשטותה של ההשתרעות האורבנית הנרחבת (ראה, Taylor and Lang, 2004).

המטרופולין הוגדר כבר בראשית המאה העשרים כמקבץ של יחידות עירוניות בעלות רצף של שטח בנוי או קשרי יוממות משמעותיים. קצת אחרי אמצע המאה, בסוף שנות החמישים ותחילת השישים התפרסם חיבורו של Jean Gottmann על ה-Megalopolis בחוף הצפון-מזרחי של ארה"ב. עבודתו היכתה גלים ובעקבותיה החלו להתפרסם עבודות על היווצרותן של יחידות ענק כאלה גם בחוף המערבי ובאזור שיקגו כמו גם במדינות אירופה ואף בישראל (קיפניס, 1982). בשנת 1965 הטביעו Friedmann and Miller את מושג השדה האורבני (Urban Field). מיד אחר כך הגדירו הלשכות לסטטיסטיקה של ארה"ב ושל צרפת את המונח קונאורבציה (Conurbation) כיחידה שכוללת מטרופולינים אחדים שצמודים אלו לאלו.

על פי חיפוש ב-Google Scholar, המונח מגה-אזור (Megaregion), עם מקף או בלעדיו, נכנס לשימוש במאה העשרים ואחת עם סנוניות בודדות בשנות התשעים של המאה הקודמת. הספר שפרקיו יסקרו להלן יצא לאור בשנת 2015 והוא מציב סימן שאלה בקצה כותרת המשנה שלו - האם המגה-אזורים הללו הם התצורה האורבנית החדשה שנובעת מתהליכי הגלובליזציה? בספר שלפנינו עשרה פרקים, כאשר כותבי הפרק הראשון והאחרון הם גם עורכי הספר. למעשה, שני הפרקים האלה נראים בעיני כפרקים הטובים ביותר שעבורם נדפס הספר.

בפרק הראשון שני הכותבים-עורכים מציגים את המונח Megaregion והתפתחותו כחלק מהמונחים שהוטבעו לפני כן במהלך המאה הקודמת כפי שהוצג לעיל. בסקירתם הם מראים שעל פי פרסום של ה-UN-Habitat משנת 2010 אזורי המגה הללו כוללים אוכלוסייה שבין 20 ל-120 מיליון נפש. הם מציגים את עבודתם של ריצ'רד פלורידה וחובריו משנת 2008 שבה הם זיהו 40 אזורים כאלה בעולם באמצעות חישובים שנעשו מתוך מפה גלובלית של

צילום אורות בשעות הלילה. הם הגדירו את המונח מגה-אזור: "כמערכת משולבת של ערים ואזורי הינטרלנד פרבריים שבתוכה הון ועובדים יכולים להיות מועתקים ממקום למקום בעלויות נמוכות מאד... במערכת זו מתבצעות פונקציות דומות למדי לאלו שבוצעו בעבר בערים הגדולות... אלא שהפונקציות הללו נעשות על פני קנה מידה הרבה יותר גדול". על פי חישוביהם של פלורידה וחבריו 40 המגה-אזורים הללו תופסים אך מעט מהשטח הראוי ליישוב על פני כדור הארץ ובהם רק 18% מאוכלוסיית העולם אבל הם אחראיים לכ-66% מהפעילות הכלכלית ולכ-85% מהחידושים המדעיים והטכנולוגיים.

אחת השאלות המעניינות הנדונות בפרק הראשון על ידי Morrison and Hoyler היא השאלה מי הם "הבעלים" של המגה-אזורים? במילים אחרות, מי הם הגופים בעלי העניין בקידום מיצובו של המונח החדש. לדעתם בעלי העניין המרכזיים הם מתכנני תחבורה ומשרד התחבורה האמריקאי שמעוניינים לקדם את פרויקט הרכבות המהירות ברחבי ארה"ב. לדעתם של הכותבים, רעיון המגה-אזורים מקודם על ידי בעלי אינטרסים כלכליים-לאומיים אבל מתעלם מצרכי הקהילה ופוגע בתרבות הצריכה המקומית בעלת החותם האנרגי הנמוך.

הפרק השני שנכתב על ידי Markus Hesse מאוניברסיטת לוקסמבורג חוקר את האפיסטמולוגיה ודגמי השיח הקשורים במגה-אזורים. לדעתו השימוש במונח מגה שואל מרעיונות טוטליטריים, או לפחות נטורליסטיים, שבהם אין מקום לשונות, למבחר, ולפוליטיקה. המילה האחרונה מפתיעה במקצת ואיננה תואמת את רוחו של הפרק הקודם שם טענו המחברים שגם המגה-אזורים מקודמים במידה רבה באמצעות מניפולציות פוליטיות.

בפרק השלישי David Wachsmuth, פוסט דוקטוראנט מאוניברסיטת בריטיש קולומביה בקנדה, טוען בעקבות רעיונותיו של Brian Berry משנת 1964, שהמגה-אזור הוא גם עיר וגם מערכת ערים. לדעתו המגה-אזור מתפקד כאזור יוממות לצרכי עבודה, לצרכים חברתיים ולחיי היומיום והוא ממלא את התפקיד אותו מילאו בעבר העיר או המטרופולין. כשם שבעבר ההתפשטות העירונית היתה קשורה למהפכות בתחומי טכנולוגיית התחבורה, כך גם התופעה של המגה-אזורים קשורה למהפכת טכנולוגיית המידע והלוגיסטיקה שהחלה בשנות ה-80 של המאה שעברה. עם זאת, הכותב מסכים שהמגה-אזורים עדיין לא הגיעו לאינטגרציה תיפקודית מלאה והעתיד עוד לפניהם. גם הפרק הרביעי שנכתב על ידי Alex Schafraun מאוניברסיטת לידס מנסה לשבץ את הבנת התופעה של המגה-אזורים מתוך גישה היסטורית של התפתחות האורבניזציה. באופן כללי, שני המאמרים הללו תומכים ברעיון המגה-אזורים או לפחות מקבלים אותו כעובדה קיימת.

כותרתו של הפרק החמישי - Five reasons why megaregional planning works against sustainability - מצביעה על עמדתו של הכותב Stephen O. Wheeler (אוניברסיטת קליפורניה, דיוויס) נגד תכנונם של מגה-אזורים. חמש הסיבות שהוא מציג קשורים לכשלים אפשריים בתהליכי התכנון של אזורים כל כך גדולים ומורכבים, יצירת בעיות סביבתיות, וחשש כבד להתעלמות מבעיות מקומיות ומהשאיפה לצדק חלוקתי. במקרה זה כותרת המאמר נראית מבטיחה יותר מתוכנו.

בפרק השישי Michael Glass מאוניברסיטת פיטסבורג טוען כנגד הניסיונות להגדיר את המגה-אזור כישות מינהלית. הסיבות לכך הן לא רק משום שגבולות המגה-אזור אינם ברורים אלא שהחיכוך הפוליטי בין הרשויות המרכיבות את האזור יוצר מבוך של מרחבים ניהוליים וכלכליים. הכותב מדגים את הבעיות שתיווצרנה על ידי בחינה של המגה-אזור שהוצג עבור אזור האגמים הגדולים. גם הפרק השביעי מטפל במגה-אזור בשם Norden שהוצע להקימו במדינות הנורדיות כולל איסלנד. התכנית נראית לא רק גרנדיוזית אלא שבניגוד ליתר המגה-אזורים, היא נועדה ליישום במדינות דלילות אוכלוסיין. הכותבים - dregio Lucas Smas and Peter Schmitt ממרכז מפתוח מרחבי בשטוקהולם - טוענים שהיא נוגדת את התכניות הלאומיות של המדינות המערבות להגברת האזוריות בתוך.

ההתפתחות העירונית בדלתא של נהר הפנינה (Pearl River Delta) בדרום סין נחשבת למגה-אזור המאוכלס ביותר בעולם עם יותר מ-120 מיליון נפש. הפרק השמיני שנכתב על ידי הדוקטוראנט Xu Zhang עוסק בהתפתחות של האזור בפרספקטיבה היסטורית. לטענתו מדובר באזור מיוחד שהתפתחותו עוצבה לאורך כאלפיים שנה תוך כדי תהפוכות פוליטיות שהשפיעו על קצב ההתפתחות.

Billy Fleming, דוקטוראנט מאוניברסיטת פנסילבניה, עוסק בפרק התשיעי בהערכת עתידו של פרוייקט המגה-אזורים בארה"ב. על פי המבנה המחקרי של המאמר נראה שמדובר בתקציר של עבודת הדיסרטציה של המחבר. להערכתו זהו אחד הפרקים הטובים בספר. על פי ראיונות שהמחבר קיים עם תומכי הרעיון, הוא מציג את החסמים לקידום תכנונם של מגה-אזורים מצד אחד ואת ההזדמנויות לקידומם מצד שני. בין החסמים הוא מונה באופן מפתיע את המחסור בנתונים נאותים בעיקר בתחום הנסיעות והעסקאות האישיות. חסם נוסף קשור לאווירה האנטי-מדעית ואנטי-ממשלתית. אלה ימשיכו לאתגר את התכנון המובל על ידי המדינה לפחות עד אחרי עידן אובמה (עמ' 212). חסם אחר קשור לעמימות במדיניות הממשלה הפדרלית והעדרה של תכנית פעולה לאומית בקנה המידה האזורי או המגה-אזורי. בהמשך הוא מונה גם את ההזדמנויות לקידום התכנון ברמה המגה-אזורית ביניהם הצורך בטיפול בנושאים סביבתיים, תחבורתיים וכלכליים בקנה מידה מרחבי גדול. למעוניינים, לקראת סיום הפרק הוא בוחן את החסמים וההזדמנויות באשר למגה-אזורים של המשולש הטקסני (Texas Triangle) וחוף המפרץ Gulf Coast).

הפרק העשירי והאחרון נכתב כאמור על ידי העורכים. הם מדגימים את הנושאים שנידונו בספר על שלושה מגה-אזורים: Cali-Baja על גבול קליפורניה-מקסיקו בחוף המערבי, Hampton Roads-Richmond במדינת וירג'יניה, ומגה-אזור חדש בשם Par-Lon שמציב סימן שאלה בנוגע לתכנון משולב של אזורי פריז ולונדון והמסדרון שביניהם. בכל אחד מהאזורים הללו הם בוחנים: 1. האם מדובר בחזיונות/דמיונות (Imaginary) אורבניים מתחרים או משלימים, 2. האפשרויות לגלוקליזציה בתוך המגה-אזור, 3. האם אלה חלומות אורבניים על גבול האוטופיה או הדיסטופיה, ו-4. ההיסטוריה האורבנית ובחינת הזמניות והעדינים. הרוצים להיחשף לפרטי הדיון המעניין מוזמנים לקחת לידם את הספר. מכל מקום, בסוף הדיון המחברים נוטים למקם את תופעת המגה-אזור כחלק מעידן הגלובליזציה. יתכן שאנו נמצאים

רק בתחילתו של עידן זה, ולכן בהמשך הגלובליזציה הלחצים והמדיניות להגדרת מגה-אזורים ולטיפול בהם ככאלה ילכו כנראה ויגברו.

לסיכום, זהו ספר שמרכזו מידע בנוגע לאפשרות קיומה ותכנונה של מערכת אורבנית ענקית שעלתה מחדש על סדר היום התכנוני-מדעי מאז תחילת המאה העשרים ואחת, לאחר שהיתה בתרדמה מאז המגלופוליס של Gottmann והשדה האורבני של פרידמן ומילר בשנות השישים של המאה הקודמת. הספר מצטיין בהצגת דעות מנוגדות בעד ונגד התכנון האורבני המגה-אזורי. בסופו של דבר נראה שישנה נטיה לכיוון הצדדים התומכים בהמשך תכנונה ופיתוחה של העיר המגה-אזורית.

ולבסוף, סדרת שאלות הקשורה אלינו: האם ישראל קטנה מידי בשטחה כדי לחשוב במונחים של תכנון מגה-אזורי? ואולי אפשר לחלקה למגה-אזורים תכנוניים ולוותר על ההגדרות המטרופוליטיות? האם יש סיכוי עתידי להיווצרות מגה-אזורים משותפים עם המדינות השכנות? האם זו אוטופיה או שמה דיסטופיה?

שאל קרקובר

מקורות

קיפניס, ב. 1982. כיצד נקדם את התהליכים המגלופוליטיים בישראל? אופקים בגאוגרפיה, כרך 6, עמ' 64-69.

Florida R., Gulden, T., Mellander, C. 2008. The rise of the megalopolis, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 1(3), 459-476.

Friedmann, J., Miller, J. 1965. The urban field, Journal of the American Institute of Planners, 31, 312-320.

Gottmann, J. 1957. Megalopolis, or the Urbanization of the Northeastern Seaboard, Economic Geography, 33, 189-200.

Gottmann, J. 1961. Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States, New York: The Twentieth Century Fund.

Taylor, P.J., Lang, R.E. 2004. The shock of the new: 100 concepts describing recent urban change, Environment and Planning A, 36(6), 951-958.